

עובדים סוציאליים המתמודדים עם הפרעה פסיכיאטרית - מבט אישי

מרים גולדברג

פורסם במקור במידעו"ס

מרים גולדברג - עובדת סוציאלית, בוגרת תואר שני בחוג לבריאות נפש קהילתית, אוניברסיטת חיפה; דוקטורנטית לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בר אילן ורכזת פיתוח ידע מניסיון - תכנית "צרכנים נותני שירות", "יוזמה דרך הלב".

miriam.yozma@gmail.com

" לפני שנה בדיוק יצאתי משערי בית החולים במה שחשבתי שתהיה הפעם האחרונה שלי. בזמן שמסרתי לשומר את הפתק שמאשר את יציאתי לחופשי, הסתכלתי לאחור, נצרתי את מראה המקום בליבי ונשבתי שאעשה הכול כדי לא להגיע לפה שוב. אז עוד לא ידעתי שכעבור זמן לא רב, ועוד פעמים רבות, אכנס ואצא בשערי אותו בית חולים. המבנה נשאר כפי שהוא. מה שהשתנה הוא אני"

את המילים הללו כתבתי לפני ארבע שנים, לאחר מה שחשבתי שיהיה האשפוז הפסיכיאטרי האחרון שלי. כתבתי אותן במבט מפוכח, כך לפחות חשבתי אז, של סטודנטית לעבודה סוציאלית שעושה את הכשרתה המעשית באותו מקום שבו אושפזה. העולם היה צבוע בצבעים פשוטים מאוד: היה שחור והיה לבן. או שהייתי מטופלת, מאושפזת במחלקה פסיכיאטרית, או שהייתי בצד השני - סטודנטית לעבודה מעשית שעושה את צעדיה הראשונים כמטפלת. ראייתי את העולם הייתה דיכוטומית ביותר. לא העליתי בדעתי אפשרות לשבת על שני הכיסאות במקביל; דהיינו, להיות גם מטפל וגם מטופל בו זמנית.

מתוך רצון להבין יותר לעומק את הדואליות שבה נמצאתי, יצאתי למסע מחקרי מרתק במסגרת החוג לבריאות נפש קהילתית באוניברסיטת חיפה, בהנחיית ד"ר אורית קרניאלי מילר, במטרה להבין את חוויותיהם של סטודנטים לעבודה סוציאלית המתמודדים עם הפרעה פסיכיאטרית. קיוויתי ללמוד על התהליך האישי והמקצועי שהם עוברים בדרכם להיות מטפלים-מטופלים.

את המחקר ערכתי על הרצף של פנים/חוץ. מצד אחד, הייתי חלק מאוכלוסיית המחקר שלי; מצד שני, היה עליי לצאת מתוך הסיפור האישי שלי כדי להצליח לשמוע וללמוד מהסיפורים של הסטודנטים שראיינתי. ראיינתי 12 סטודנטים לעבודה סוציאלית שהגדירו עצמם כמתמודדים עם הפרעות פסיכיאטריות שונות, כגון דיכאון, הפרעות אכילה, סכיזופרזיה וכדומה.

ממצאי המחקר לימדו אותי שקיימים אצל סטודנטים אלה מעברים בין האישי למקצועי, בין החלש לחזק ובין החולי לבריאות, וכי הם חושבים עליהם, מתלבטים לגביהם ודנים בינם לבין עצמם היכן הם ממוקמים במסגרת מערכת היחסים שבין החלקים השונים.

במהלך המחקר זיהינו כי הסטודנטים עוברים תהליך של מעבר בין היותם מטופלים להיותם אנשי מקצוע, עובדים סוציאליים. תהליך זה כלל ארבעה שלבים:

1. גישוש והתקרבות של הסטודנטים לעולם הטיפולי ולמפגש עם מחלות פסיכיאטריות מהצד השני של הגדר.
2. הסטודנטים שואלים שאלות ומעלים תהיות לגבי יכולתם להיות מטופלים ועובדים סוציאליים במקביל, ומתלבטים על איזה כיסא הם יושבים - כיסא המטפל או כיסא המטופל.
3. הסטודנטים מבינים כי אפשר להיות מטופל שהוא גם מטפל.
4. הסטודנטים מכירים ביתרונות של היותם מטופלים ומטפלים במקביל.

לא כל הסטודנטים מגיעים לסוף התהליך ולא כולם עוברים את כל השלבים, אך היכולת לעבור את התהליך חיונית ליכולתם להיות גם מטופלים וגם אנשי מקצוע. השלבים הם דינמיים, וניתן לנוע ביניהם (להרחבה: Goldberg, Hadas-Lidor, & Karnieli-Miller, 2014).

את התנועה בין השלבים השונים חוויתי גם אני על בשרי. בתקופות שבהן אני יציבה יותר, אני מאמינה ביכולתי להיות עובדת סוציאלית על אף היותי מתמודדת עם הפרעה פסיכיאטרית. בזמני משבר, האמונה מתערערת, ויש רגעים שבהם אני יודעת כי אינני פנויה לטפל באחר ועליי להתרכז בטיפול בעצמי. באותם רגעים אני זקוקה לגורם חיצוני, ש"יחזיק את האמונה" בשבילי אך גם יהיה עם אצבע על הדופק לגבי היכולת שלי לעסוק במקצוע.

בשלב זה, שבו הפניות הרגשית מתערערת, נדרשת ערנות גבוהה מצד המערכת האקדמית. הסטודנטים עלולים להיות לא פנויים למטופליהם, ומחויבותם להם עשויה להיות מוטלת בספק. שלב זה עלול להוביל לקונפליקטים ולדילמות לא קלות - הן בקרב הסטודנטים והן בתוך המערכת האקדמית. מצד אחד, בקוד האתיקה של העובדים הסוציאליים בארץ (איגוד העובדים הסוציאליים, 1995) חקוקים ערכים של היעדר אפליה, שוויון הזדמנויות וקיום אפשרות לבחירה עצמית של הפרט בכל תחומי חייו; כלומר, זכותו של אדם לבחור ללמוד מקצוע זה או אחר על אף התמודדותו עם הפרעה פסיכיאטרית. מצד שני, אחריותו ומחויבותו העיקרית של העובד הסוציאלי הן כלפי מטופליו, וחובתו של המקצוע היא לדאוג לכך שלא יעסקו בו אנשים שאינם מתאימים (Redmond & Bright, 2007; Tam, 2003; Younes, 1998).

נדמה כי בשל המורכבות והדילמות, חוויית הלימודים של הסטודנטים הבוחרים ללמוד עבודה סוציאלית עשויה להיות לא פשוטה. המערכת המקצועית רגילה להתייחס אל אנשים המתמודדים עם מוגבלות כאל מטופלים, לקוחות. על פי רוב הם נתפסים כפגיעים וכנזקקים. מקצוע העבודה הסוציאלית טרם הפנים את התפיסה שאנשים שמקבלים עזרה יכולים גם לתת עזרה. כשמדובר באנשים המתמודדים עם פגיעה נפשית שבחרים ללמוד עבודה סוציאלית, המערכת נאלצת לשנות את נקודת מבטה ולקבל אותם אל תוכה, כסטודנטים וכעמיתים למקצוע (Stanley, Ridley,) (Harris, & Manthorpe, 2011; Stanley, Ridley, Manthorpe, Harris, & Hurst, 2007).

במקצועות הטיפוליים, חלק ניכר מהסטודנטים המתמודדים חוששים שבמידה שיחשפו צדדים חלשים ופגיעים, ישפטו אותם כמי שאינם יכולים להתמודד עם הלמידה ועם היישום של מקצוע טיפולי. החשש לחשוף ולהיחשף הוא לעתים קרובות מוצדק, לאור מחקר שהראה כי בלימודי עבודה סוציאלית, בהשוואה למקצועות אחרים, קיים הסיכוי הגבוה ביותר לתגובה שלילית של חבר סגל בתגובה לחשיפה של סטודנט את התמודדותו (Stanley et al., 2007).

המחקר שערכתי מצביע על הצורך הקיים בשירות שיתמוך באותם סטודנטים בעודם עוברים את התהליך ממטופלים לעובדים סוציאליים, לכל אורך התהליך של התפתחותם המקצועית. זהות מקצועית טומנת בחובה ערכים, ידע, אמונות ומיומנויות אשר משותפים לכלל העוסקים במקצוע (Beddoe, 2011). עם זאת, נראה כי לסטודנטים עם הפרעה פסיכיאטרית הלומדים מקצוע

טיפול איך הזדמנות לחלוק ולשתף בדילמות הייחודיות להם, וזאת בשל חסר בשיח על מצב זה, שבו מטופל יכול להיות גם מטפל.

המתח בין שתי המחויבויות של בית הספר לעבודה סוציאלית - המחויבות לסטודנט והמחויבות למטופלים, מדגיש את הצורך לבנות תכנית תמיכות המותאמת לשלבים השונים שבהם נמצא הסטודנט. זאת כדי לאפשר לו, מחד גיסא, להמשיך להתפתח ולגדול במקצוע שבו, ומאידך גיסא - לוודא בכל עת שמצבו מאפשר לו להמשיך לטפל באחר. מערכת תמיכות תעזור לסטודנטים בהתמודדותם באופן שבו הם עצמם לא ייפגעו, וכך גם האנשים שבהם הם מטפלים. ליווי ותמיכה עשויים להינתן באמצעות מתן הלגיטימיות להיות מטופל שהוא גם מטפל, זיהוי נורות האזהרה כאשר יש התנגשות בין שני אלה ומציאת התמיכות הנדרשות.

לבתי הספר לעבודה סוציאלית תפקיד קריטי בליווי ובתמיכה בסטודנטים במהלך לימודיהם. מערכת הלימודים וההכשרה המקצועית הן מי שפוגשות את הסטודנט באופן רציף, וככאלו הן עשויות לזהות מצבים שבהם קיימות הזדהות יתר או רגישות גבוהה מהרגיל אצל הסטודנט במפגשו עם מטופליו. בתי הספר לעבודה סוציאלית מחויבים להפנות את הסטודנט, במקרה הצורך, למקורות סיוע אפשריים, בכדי לסייע לו לעבור באופן מיטבי את תהליך המעבר ממטופל לעובד סוציאלי.

בניסיון להציע מענה לעובדים סוציאליים המתמודדים עם הפרעה פסיכיאטרית, הוקמה במסגרת תכנית "צרכנים נותני שירות" - תכנית המעניקה ליווי תעסוקתי ייחודי לאנשים המתמודדים עם הפרעה פסיכיאטרית אשר עובדים בתחומי השיקום והטיפול - קבוצת עמיתים לאנשי מקצוע בתחומי השיקום והטיפול אשר מתמודדים עם הפרעה כזו. הקבוצה נועדה לתת מקום לדילמות, למורכבויות, לייחודיות, לכוחות ולאתגרים שאיתם מתמודדים אנשי מקצועות הטיפול השונים המתמודדים עם הפרעה פסיכיאטרית.

הקבוצה פועלת מזה כשנה ומהווה מקום לדיון, להתלבטות ולתמיכה בסוגיות הייחודיות לאנשי מקצוע מתמודדים. אני מזמינה אתכם, עובדים סוציאליים המתמודדים עם הפרעה פסיכיאטרית, לבוא ולהתנסות - ואולי דרך "היציאה מהארון" נוכל יחדיו לעשות את השינוי.

1. איגוד העובדים הסוציאליים (1995). קוד האתיקה המקצועית של העובדים הסוציאליים בישראל. תל אביב: איגוד העובדים הסוציאליים בישראל.
2. Beddoe, L. (2011). Health social work: Professional identity and knowledge. *Qualitative Social Work, 12*(1), 24-40.
3. Goldberg, M., Hadas-Lidor, N., & Karnieli-Miller, O. (2014). From Patient to Therapist: Social Work Students Coping With Mental Illness. *Qualitative Health Research*. doi:10.1177/1049732314553990.
4. Redmond, M., & Bright, E. (2007). Gatekeeping in the academy: Lessons for Canadian Social Work Educators from Young v. Bella. *Canadian Social Work Review, 24*(2), 167.
5. Stanley, N., Ridley, J., Harris, J., & Manthorpe, J. (2011). Disclosing disability in the context of professional regulation: a qualitative UK study. *Disability & Society, 26*(1), 19-32.
6. Stanley, N., Ridley, J., Manthorpe, J., Harris, J., & Hurst, A. (2007). Disclosing disability: Disabled students and practitioners in social work, nursing and teaching: A research study to inform the disability rights commission's. *Formal Investigation into Fitness Standards, London, University of Central Lancashire and the Social Care Workforce Research Unit, King's College, London for the DRC*. Retrieved May 16, 2011, from http://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/documents/Education/disclosing_disability_disabled_students.pdf
7. Tam, D. M. Y. (2003). Gatekeeping in BSW field education. *Journal of Women in Welfare Education, 6*, 51-62.
8. Younes, M. N. (1998). The gatekeeping dilemma in undergraduate social work programs: collision of ideal and reality. *International Social Work, 41*(2), 145-153. doi:10.1177/002087289804100203